

УДК 65.014:338.45(477)

Шульга О. А.

shulga_olga_a@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-3230-3124

д.е.н., проф., професор кафедри управління,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ АГРАРНОГО СЕКТОРА

Анотація. Досліджено теоретико-методологічні засади формування, функціонування та оцінки ефективності системи управління економічною безпекою аграрного сектора у контексті забезпечення його сталого розвитку. Визначено, що економічна безпека аграрного сектора є системною категорією, що відображає динамічний стан захищеності важливих інтересів сектору, а її управління виступає необхідною умовою для досягнення цілей економічного, соціального та екологічного аспектів сталості. Уточнено сутність поняття «система управління економічною безпекою аграрного сектора», яка трактується як циклічна сукупність взаємопов'язаних управлінських механізмів, що реалізуються через послідовність функцій: моніторинг, діагностика, планування, регулювання та контроль. Встановлено, що ефективність системи залежить від синергетичної взаємодії суб'єктів управління на макро- та мікрорівнях та забезпечення стійкості ключових функціональних модулів безпеки, зокрема продовольчої, фінансової, інвестиційної, інноваційної та ресурсної (земельної). Здійснено критичний аналіз формування передумов забезпечення економічної безпеки аграрного сектора, де особлива увага приділена необхідності зміцнення інституційної бази, яка є найбільш вразливим елементом, а також оптимізації використання ресурсів та впровадженню технологічних інновацій. Значна увага приділена методичним підходам до кількісної оцінки ефективності системи управління економічною безпекою аграрного сектора економіки. На підставі критичного аналізу індексного методу, методу порогових значень та багатофакторного регресійного аналізу, ідентифіковано їхні переваги та недоліки. Обґрунтовано необхідність інтегративного застосування цих методів та вдосконалення оціночного інструментарію через акцентування на динаміці показників, врахуванні регіональної специфіки та впровадженні бенчмаркінгу. Наголошено на важливості переходу від реактивного управління до проактивного, що досягається завдяки розробці інтегрованої системи раннього попередження загроз. Запропоновано практичні рекомендації для державних органів та суб'єктів господарювання щодо оптимізації управлінських процесів та зміцнення економічної стійкості аграрного сектора.

Ключові слова: економічна безпека, аграрний сектор, сталий розвиток, система управління, оцінка ефективності, методичні підходи.

Shulha Olha

shulga_olga_a@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-3230-3124

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Management,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv

METHODICAL APPROACHES TO ASSESSING THE EFFICIENCY OF THE MANAGEMENT SYSTEM FOR ECONOMIC SECURITY OF THE AGRICULTURAL SECTOR

Abstract. *The theoretical and methodological principles of the formation, functioning and assessment of the effectiveness of the system of management of economic security of the agricultural sector in the context of ensuring its sustainable development have been studied. It has been determined that the economic security of the agricultural sector is a systemic category that reflects the dynamic state of protection of important interests of the sector, and its management is a necessary condition for achieving the goals of economic, social and environmental aspects of sustainability. The essence of the concept of «system of management of economic security of the agricultural sector» has been clarified, which is interpreted as a cyclical set of interconnected management mechanisms that are implemented through a sequence of functions: monitoring, diagnostics, planning, regulation and control. It has been established that the effectiveness of the system depends on the synergistic interaction of management entities at the macro and micro levels and ensuring the sustainability of key functional modules of security, in particular food, financial, investment, innovation and resource (land). A critical analysis of the formation of prerequisites for ensuring the economic security of the agricultural sector was carried out, where special attention was paid to the need to strengthen the institutional base, which is the most vulnerable element, as well as to optimize the use of resources and the introduction of technological innovations. Considerable attention was paid to methodological approaches to quantitatively assessing the effectiveness of the economic security management system of the agricultural sector of the economy. Based on a critical analysis of the index method, the threshold value method and multifactor regression analysis, their advantages and disadvantages were identified. The need for integrative application of these methods and improvement of the assessment tools through an emphasis on the dynamics of indicators, taking into account regional specifics and the introduction of benchmarking was substantiated. The importance of the transition from reactive to proactive management was emphasized, which is achieved through the development of an integrated early warning system for threats. Practical recommendations were offered for state bodies and business entities to optimize management processes and strengthen the economic sustainability of the agricultural sector.*

Keywords: economic security, agricultural sector, sustainable development, management system, performance assessment, methodological approaches.

JEL Classification: C51, F52, M11, O13, Q18

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2025-47-17>

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки відіграє критично важливу роль у системі забезпечення національної економічної безпеки, оскільки він є основою продовольчої незалежності держави, потужним джерелом експортних надходжень та рушієм соціально-економічного розвитку сільських територій. За умов посилення глобалізаційних процесів, зростання нестабільності сві-

тових ринків, а також впливу внутрішніх та зовнішніх загроз (включаючи наслідки військової агресії, прогресуючі кліматичні зміни та деградацію земельних ресурсів), питання ефективного функціонування аграрного сектора набуває стратегічного значення [8].

На сучасному етапі господарювання, економічна безпека аграрного сектора має розглядатися як системна категорія, що визначає

стійкість і здатність сільськогосподарського виробництва протистояти негативним впливам, гарантуючи при цьому досягнення цілей сталого розвитку. Недосконалість або неефективність системи управління економічною безпекою аграрного сектора може призвести до системних криз, що загрожують дефіцитом продовольства, втратою конкурентоспроможності та зниженням рівня життя населення. Відтак, розробка теоретико-методологічних засад та практичних інструментів управління економічною безпекою аграрного сектора є об'єктивно нагальним і своєчасним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням теоретико-методологічних аспектів формування системи економічної безпеки аграрного сектору економіки займаються такі вчені, як І. Богданюк [3], Л. Купінець [4], Д. Литвиненко [5], Н. Сисоліна [8], С. Мандич [3], М. Яремова [9], О. Шаманська [11] та ін. Однак, незважаючи на значну кількість напрацювань, комплексне та системне дослідження взаємозв'язку між елементами системи управління економічної безпеки аграрного сектора, передумовами сталого розвитку та критеріями оцінки її ефективності залишається недостатньо розробленим; існує потреба у формуванні чіткого переліку передумов, що забезпечують синергетичний ефект між безпекою та довгостроковою стійкістю агровиробництва; залишається відкритим питання вибору адекватних та універсальних методичних підходів до оцінки ефективності саме управлінських рішень та системи в цілому, а не лише кінцевого рівня безпеки, оскільки існуючі методики часто є статичними та недостатньо враховують динаміку загроз і витрати на управління. Тому потребує розробки адаптована система показників, що відображає якість управлінських процесів.

Постановка завдання. Метою статті є поглиблення теоретико-методологічних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування та оцінки ефективності системи управління економічною безпекою аграрного сектора в контексті забезпечення його сталого розвитку. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань: уточнення сутності та ідентифікація ключових складових системи управління економічною безпекою аграрного сектора; визначення та систематизація ключових передумов забезпечення економічної безпеки аграрного сектора,

що відповідають принципам сталого розвитку; обґрунтування і адаптація методичних підходів до оцінки ефективності функціонування системи управління економічною безпекою аграрного сектора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна безпека аграрного сектора є складовою загальної системи національної економічної безпеки і розглядається як стан захищеності важливих економічних інтересів суб'єктів аграрного виробництва від зовнішніх та внутрішніх загроз, що забезпечує стабільність, стійкість та можливість прогресивного розвитку галузі. За своєю сутністю, економічна безпека аграрного сектора відображає здатність аграрного сектора підтримувати ефективно функціонування, зберігати його потенціал, забезпечувати стійке задоволення внутрішніх потреб у продовольстві та сировині, а також зберігати конкурентні переваги на світових ринках, навіть за умов впливу дестабілізуючих чинників.

У контексті системного підходу, економічна безпека аграрного сектора визначається через систему порогових значень ключових індикаторів, таких як рівень продовольчої самозабезпеченості, фінансова стійкість сільськогосподарських підприємств, обсяг інноваційного оновлення виробництва та ефективність використання земельних ресурсів. Досягнення та підтримання цих значень гарантує стійкість аграрного сектора до різних типів ризиків (природно-кліматичних, техногенних, соціально-економічних та військово-політичних) [9]. Таким чином, економічна безпека аграрного сектора є не статичним станом, а динамічною характеристикою, що вимагає постійного моніторингу та активного управління.

Система управління економічною безпекою аграрного сектора являє собою сукупність взаємопов'язаних елементів і процесів, спрямованих на формування, реалізацію та коригування управлінських впливів для запобігання, нейтралізації та мінімізації загроз економічній стійкості галузі. Вона є інструментальною базою реалізації державної аграрної політики у сфері безпеки. Сутність цієї системи полягає у забезпеченні циклічного процесу, що включає діагностику загроз, розробку стратегічних цілей та оперативних завдань, використання адекватних методів та інструментів впливу, а також постійний контроль за досягненням запланованих результатів [1].

Ключовими елементами управління є [5]:

- Цілі: досягнення максимально можливого рівня захищеності життєво важливих інтересів аграрного сектора та забезпечення його сталого розвитку.

- Функції: планування (формування стратегії безпеки), організація (створення необхідних структур), регулювання (застосування правових та економічних механізмів), моніторинг (безперервне спостереження за індикаторами) та контроль (оцінка ефективності).

- Інструменти: законодавчі акти, державні програми підтримки, механізми страхування, системи кредитування, інформаційно-аналітичні платформи.

Ефективність системи управління економічної безпеки аграрного сектора оцінюється за її здатністю забезпечувати адаптивність сектора до внутрішніх та зовнішніх шоків і запобігати переходу загроз у руйнівні кризи. Система управління економічною безпекою аграрного сектора характеризується чітко визначеними структурними компонентами, що забезпечують її функціональність [10]:

1. Об'єктом управління у цій системі виступає аграрний сектор, включаючи: суб'єкти господарювання, галузі (рослинництво, тваринництво, харчова та переробна промисловість), ресурси (земельні, водні, матеріально-технічні, фінансові та трудові ресурси). Управлінський вплив спрямовується безпосередньо на забезпечення стійкості та захищеності цих об'єктів.

2. Суб'єкти управління – це інституції, які розробляють, приймають та реалізують управлінські рішення у сфері економічної безпеки аграрного сектора. До них належать: органи законодавчої та виконавчої влади на загальнодержавному рівні, обласні та районні державні адміністрації, що здійснюють регулювання на місцевому рівні, безпосереднє керівництво сільськогосподарських формувань, що реалізує заходи безпеки на мікрорівні. Ці суб'єкти формують ієрархічну структуру управління, що функціонує на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Система управління економічною безпекою аграрного сектора функціонує через забезпечення стійкості за низкою ключових функціональних напрямків, які часто трактуються як рівні безпеки [2–4; 7; 11]:

- продовольча безпека – здатність держави гарантувати фізичну та економічну доступність продовольства для всього населення;

- фінансова безпека – забезпечення стійкості фінансового стану суб'єктів аграрного сектора, захист від неплатоспроможності;

- інвестиційна безпека – створення сприятливого інвестиційного клімату, захист інвестицій, спрямованих у розвиток аграрного виробництва, та мінімізація ризиків їх втрати;

- інноваційна безпека – здатність сектора до технологічного оновлення, захист інтелектуальної власності та мінімізація відставання від світових технологічних тенденцій;

- ресурсна (земельна) безпека – раціональне використання та відтворення основного засобу виробництва – земельних ресурсів, протидія їхній деградації, забезпечення законності земельних відносин та захист права власності.

Управління економічною безпекою аграрного сектора передбачає синхронізацію зусиль за всіма цими функціональними модулями для досягнення цілісного та стійкого стану захищеності аграрного сектора. Ефективне функціонування системи управління економічною безпекою аграрного сектора неможливе без реалізації чітко визначених управлінських механізмів, які забезпечують безперервний цикл захисту, запобігання та реагування на загрози. Ці механізми становлять функціональну основу системи управління і реалізуються послідовно.

Початковою і неперервною функцією є моніторинг, що полягає у систематичному спостереженні, зборі та обробці інформації про поточний стан економічної безпеки аграрного сектора. Основна мета моніторингу – формування актуальної та достовірної інформаційно-аналітичної бази для подальшого прийняття рішень. Він включає ідентифікацію та збір кількісних і якісних показників, відстеження їхньої динаміки порівняно з визначеними пороговими значеннями, а також раннє виявлення сигналів потенційних загроз або відхилень. Наступним кроком є діагностика, яка являє собою аналітичний механізм, спрямований на глибоке дослідження виявлених відхилень та визначення причин їхнього виникнення. Діагностика дозволяє не лише констатувати факт загрози, але й визначити її природу, джерело, масштаб та потенційні наслідки через оцінку фактичного рівня економічної безпеки аграрного сектора та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Результати діагностики

використовуються для формулювання сценаріїв розвитку подій та прогнозування ймовірності реалізації загроз.

За результатами діагностики настає планування (проактивна функція), що передбачає розробку стратегічних, тактичних та оперативних заходів, спрямованих на запобігання, нейтралізацію та мінімізацію ідентифікованих загроз. Планування інтегрує цілі економічної безпеки аграрного сектора із загальною стратегією розвитку сектора, включаючи визначення цілей безпеки, розробку комплексних програм та стратегій, а також формування антикризових планів дій.

Регулювання є механізмом безпосереднього управлінського впливу, що забезпечує виконання запланованих заходів та оперативне коригування діяльності суб'єктів аграрного сектора для підтримання його стабільності. Ця функція передбачає застосування комплексу економічних, адміністративних та правових інструментів, оперативне коригування тактики дій у відповідь на непередбачувані зовнішні чинники та гармонізацію інтересів усіх учасників процесу. Завершальною стадією управлінського циклу є контроль, що забезпечує зворотний зв'язок. Контроль призначений для оцінки фактичних результатів реалізації заходів безпеки та їхньої відповідності запланованим цілям. Його функції включають оцінку ефективності, виявлення відхилень між запланованими та фактичними показниками та формування рекомендацій щодо необхідності коригування поточної системи управління, що, у свою чергу, створює основу для нового циклу моніторингу та діагностики. Ця циклічна послідовність механізмів управління утворює замкнений контур, що забезпечує безперервність, адаптивність та стійкість системи управління економічною безпекою аграрного сектора.

Забезпечення економічної безпеки аграрного сектора має розглядатися у рамках парадигми сталого розвитку, що є домінуючим концептуальним орієнтиром для формування національної економічної політики [6]. Концепція сталого розвитку, відповідно до класичних підходів, визначається як розвиток, що задовольняє потреби теперішнього покоління без компрометації здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. В аграрному секторі ця концепція вимагає інтегрованого та збалансованого поєднання

трьох рівнозначних компонентів: економічного, соціального та екологічного.

Економічний компонент сталого розвитку передбачає досягнення стійкого економічного зростання, підвищення рівня продуктивності та конкурентоспроможності агровиробництва, а також забезпечення його довгострокової фінансової стабільності. Критичний аналіз свідчить, що орієнтація на винятково короткострокову максимізацію прибутку, яка часто супроводжується екстенсивним використанням ресурсів, не є сумісною зі сталістю, оскільки призводить до виснаження виробничого потенціалу.

Соціальний компонент сфокусований на підвищенні якості життя сільського населення, гарантуванні продовольчої безпеки, створенні гідних умов праці та збереженні соціальної інфраструктури в сільській місцевості. Недоліком сучасної практики часто є недостатня увага до соціальних аспектів, що проявляється у посиленні диференціації між великими агроформуваннями та малими господарствами, а також у відтоку трудових ресурсів із сільських територій.

Екологічний компонент вимагає оптимізації використання природних ресурсів, мінімізації негативного впливу сільськогосподарської діяльності на навколишнє середовище, збереження біорізноманіття та підвищення адаптивності до кліматичних змін. Тут виявляється фундаментальна суперечність: інтенсивне агровиробництво, спрямоване на досягнення економічної ефективності, нерідко є джерелом забруднення ґрунтів та водних об'єктів, що прямо загрожує екологічній стійкості сектора у довгостроковій перспективі.

У цьому контексті роль економічної безпеки аграрного сектора є необхідною умовою для досягнення цілей сталого розвитку. Економічна безпека забезпечує необхідний рівень стійкості аграрного сектора, що дозволяє йому ефективно функціонувати, долати кризові явища та здійснювати інвестиції у довгострокові екологічні та соціальні програми без ризику втрати свого економічного потенціалу. Без гарантованого рівня економічної захищеності, ініціативи сталого розвитку залишаються декларативними, оскільки виробник, перебуваючи в умовах економічної нестабільності, змушений віддавати пріоритет короткостроковим економічним цілям, ігноруючи довгострокові принципи сталості.

Досягнення стійкого рівня економічної безпеки аграрного сектора вимагає формування комплексу внутрішніх та зовнішніх передумов, що охоплюють інституційну, ресурсну, технологічну, фінансово-інвестиційну та екологічну сфери [3; 10].

Інституційні передумови формують регуляторний каркас системи економічної безпеки аграрного сектора. Вони вимагають наявності чіткого та стабільного законодавчого поля, що має вирішальне значення, зокрема, у сфері земельної реформи та захисту майнових прав. Недосконалість антикорупційних механізмів та недостатня ефективність судової системи генерують суттєві інвестиційні та конкурентні ризики, підриваючи інституційну стабільність. Підтримка добросовісної конкуренції та ефективного регулювання ринків є критично важливими для запобігання монополізації та встановлення економічно обґрунтованих цін.

Ресурсні передумови стосуються забезпечення стійкості та ефективності використання ключових факторів виробництва. Це, передусім, оптимізація використання земельних ресурсів через впровадження науково обґрунтованих систем землекористування та технологій збереження ґрунтів (наприклад, мінімальний обробіток ґрунту). Не менш важливим є гарантований доступ до водних ресурсів та їхнє раціональне використання в умовах зростаючої кліматичної мінливості. Нехтування цими передумовами призводить до деградації основного капіталу сектора, що є прямою загрозою його довгостроковій безпеці.

Технологічні передумови пов'язані з необхідністю забезпечення інноваційної безпеки та вимагають систематичного впровадження інновацій і передових технологій, таких як системи «точного землеробства» та цифровізація виробничих процесів. Це сприяє підвищенню ефективності використання ресурсів (зокрема, мінеральних добрив та засобів захисту) та зниженню собівартості продукції. Однак, існує ризик формування технологічної нерівності між великими та малими господарствами, а також зростання залежності від імпортованих технологічних рішень, що може генерувати зовнішні ризики (технологічна вразливість, кіберризик).

Фінансово-інвестиційні передумови є визначальними для здатності сектора до розширеного відтворення та розвитку. Вони включають забезпечення аграрних виробни-

ків доступом до кредитування на економічно прийнятних умовах, надання адекватної державної підтримки, яка має бути орієнтована на стимулювання інноваційних та екологічних проектів, а також ефективного залучення іноземних інвестицій. Ключовим елементом тут є не стільки обсяг фінансової підтримки, скільки її цільова спрямованість на зміцнення безпеки та забезпечення сталості.

Нарешті, екологічні передумови набувають стратегічного значення в умовах глобальних кліматичних викликів, що вимагає розробки та впровадження програм адаптації до зміни клімату та активного розвитку органічного виробництва. Ці передумови не лише мінімізують екологічні ризики, але й створюють нові можливості для виробництва високомаржинальної продукції. Зміцнення екологічної складової прямо посилює ресурсну безпеку, забезпечуючи збереження та відтворення родючості ґрунтів як довгострокового фактора економічної стійкості.

Формування комплексу цих передумов забезпечує стійку траєкторію розвитку аграрного сектора та є необхідною умовою для трансформації економічної безпеки аграрного сектора із реактивного стану захисту в проактивний механізм, що генерує розвиток.

Дослідження ефективності системи управління економічною безпекою аграрного сектора є критично важливим для забезпечення її функціональності та здатності досягати поставлених стратегічних цілей. Ефективність управління у науковому сенсі визначається як ступінь досягнення встановлених цілей захищеності при оптимальному співвідношенні отриманих результатів і понесених витрат на реалізацію управлінських заходів. Управління економічною безпекою аграрного сектора є ефективним, якщо рівень безпеки аграрного сектора зростає або підтримується на належному рівні, а негативний вплив загроз мінімізується за умови раціонального використання ресурсів, спрямованих на запобігання та нейтралізацію ризиків. Таким чином, ефективність має подвійну природу: результативність та економічність.

Оцінка ефективності системи управління економічною безпекою аграрного сектора вимагає формування комплексної системи критеріїв, що охоплює не лише економічні, а й соціальні, екологічні та управлінські аспекти, які відповідають парадигмі сталого розвитку. Економічні критерії відображають

фінансову стійкість, прибутковість, рівень самозабезпеченості та конкурентоспроможність сектора. Основними показниками можуть виступати коефіцієнт автономії сільськогосподарських підприємств, рівень рентабельності виробництва та індекс продовольчої незалежності.

Соціальні критерії відображають вплив управлінських рішень на соціальну сферу, зокрема на продовольчу доступність, рівень зайнятості та якість життя сільського населення. Важливими показниками є рівень доходів населення, зайнятого в АПК, та доступність якісного продовольства.

Екологічні критерії оцінюють результативність заходів щодо збереження ресурсного потенціалу. Вони включають динаміку показників родючості ґрунтів (вміст гумусу), обсяги відновлювальних ресурсів, а також рівень забруднення води та ґрунтів агрохімікатами.

Управлінські критерії оцінюють якість та швидкість самих управлінських процесів. До них відносять оперативність реагування на загрози, рівень інформаційно-аналітичного забезпечення, ступінь реалізації запланованих заходів та рівень міжвідомчої координації.

Критичний аналіз показує, що найбільш суттєвою проблемою у формуванні критеріїв є їхня неоднорідність та складність агрегування. Часто економічні критерії (короткострокова прибутковість) входять у суперечність з екологічними та соціальними критеріями (збереження ґрунтів, соціальна справедливість), що ускладнює розрахунок інтегрального показника ефективності.

Для кількісної оцінки рівня економічної безпеки та, опосередковано, ефективності системи управління економічна безпека аграрного сектора, у науковій практиці застосовуються різноманітні методичні підходи, кожен з яких має свої сильні та слабкі сторони. Зокрема, індексний метод передбачає розрахунок інтегрального (зведеного) показника економічної безпеки шляхом агрегування індикаторів, що характеризують її функціональні складові (забезпеченість, стійкість, адаптивність). Цей метод дозволяє отримати єдину кількісну оцінку, зручну для порівняння та динамічного аналізу. Сильною стороною методу є його комплексність та можливість візуалізації складних багатфакторних процесів у простій формі. Слабка

сторона полягає у суб'єктивності визначення вагових коефіцієнтів та процедури стандартизації показників, що може впливати на кінцевий результат. Крім того, інтегральний індекс показує стан безпеки, але прямо не оцінює ефективність управлінських зусиль.

Метод порогових значень ґрунтується на визначенні критичних меж або порогових рівнів для ключових індикаторів безпеки. Економічна безпека вважається забезпеченою, якщо фактичні значення показників перебувають у межах безпечної зони (між мінімально допустимим і максимально допустимим значенням). Прикладами таких індикаторів є рівень продовольчої незалежності (частка вітчизняного виробництва у споживанні) або частка збиткових підприємств у секторі. Сильною стороною цього підходу є його діагностична чіткість та можливість застосування для системи раннього попередження загроз. Перевищення порогу є прямим сигналом про неефективність управління. Однак, критичним недоліком є складність обґрунтування самих порогових значень, оскільки вони повинні бути адаптовані до регіональної специфіки та можуть змінюватися залежно від економічної кон'юнктури та зовнішніх шоків.

Багатофакторний регресійний аналіз є інструментом для виявлення та кількісної оцінки впливу різних управлінських рішень (незалежних змінних) на кінцевий рівень безпеки (залежну змінну). Основна перевага цього методу полягає у його аналітичній глибині та здатності до прогнозування. Він дозволяє не лише оцінити стан, але й визначити, які саме управлінські заходи є найбільш дієвими. Слабкою стороною є висока вимога до якості та обсягу статистичних даних та складність моделювання нелінійних і часових залежностей в економіці.

Враховуючи критичні недоліки існуючих методів та методичних підходів, вдосконалення системи показників оцінки ефективності системи управління економічна безпека аграрного сектора має ґрунтуватися на принципах динамічності, адаптивності та порівняльності. По-перше, необхідно змістити акцент на динаміку показників, відмовляючись від винятково статичної оцінки стану на користь вимірювання темпів зміни рівня безпеки та ефективності заходів. Наприклад, слід використовувати не лише абсолютний рівень рентабельності, а й темпи його зрос-

тання після впровадження регулюючих заходів. По-друге, вкрай важливим є врахування регіональної специфіки та галузевих відмінностей. Недоцільно застосовувати універсальні порогові значення до регіонів із кардинально різними природно-кліматичними, ресурсними та інституційними умовами. Система показників має бути гнучкою, дозволяючи встановлювати регіональні або галузеві порогові значення.

По-третє, доцільним є активне використання бенчмаркінгу – порівняння досягнутого рівня безпеки та ефективності управлінських рішень із показниками найкращих світових практик або лідерів галузі. Це дозволяє ідентифікувати резерви підвищення ефективності та сформулювати амбітні, але реалістичні цілі. По-четверте, критично необхідним є впровадження системи раннього попередження загроз. Це вимагає розробки інтегрованої інформаційно-аналітичної платформи, яка б забезпечувала оперативний моніторинг індикаторів-лідерів (таких як рівень цін на основні ресурси, динаміка світових продовольчих індексів, обсяги форвардних контрактів) та автоматично генерувала попереджувальні сигнали при наблизенні до встановлених порогів. Це дозволить перейти від реактивного до проактивного управління безпекою. Впровадження цих пропозицій, на нашу думку, сприятиме підвищенню обґрунтованості управлінських рішень та забезпеченню стійкості аграрного сектора в довгостроковій перспективі.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Економічна безпека аграрного сектора є динамічним станом захищеності важливих інтересів аграрного сектора, який має інтегративний характер і вимагає постійного моніторингу та проактивного управління. Ефективна система управління економічна безпека аграрного сектора виступає критичною передумовою для досягнення цілей сталого розвитку, забезпечуючи необхідну стійкість сектору до внутрішніх та зовнішніх шоків. Сутність управління економічна безпека аграрного сектора розкрито як циклічний, багаторівневий процес, що охоплює послідовну реалізацію таких механізмів, як моніторинг, діагностика, планування, регулювання та контроль. Ця послідовність забезпечує зворотний зв'язок і постійну адаптацію системи до змін у безпековому середовищі.

Доведено, що ефективність управління залежить від чіткої взаємодії суб'єктів (державні органи, регіональні структури, менеджмент підприємств) та об'єкта (аграрний сектор, його ресурси та виробничі потужності). Крім того, підтверджено, що управління економічна безпека аграрного сектора має охоплювати всі ключові функціональні модулі безпеки, включаючи продовольчу, фінансову, інвестиційну, інноваційну та ресурсну (земельну) безпеку, забезпечуючи їхню синергію.

Успіх у сфері економічної безпеки прямо корелює із принципами сталого розвитку, що підкреслює необхідність забезпечення комплексу інституційних, ресурсних, технологічних, фінансово-інвестиційних та екологічних передумов. Обґрунтовано, що стійкість сектору досягається лише тоді, коли управлінські рішення одночасно відповідають економічним, соціальним та екологічним критеріям, а найбільш вразливим елементом залишаються інституційні передумови (земельна реформа, антикорупційні механізми), без зміцнення яких інші заходи управління економічна безпека аграрного сектора будуть неефективними.

Критичний аналіз існуючих підходів до оцінки ефективності дозволив обґрунтувати необхідність їхнього інтегративного застосування. Запропоновано використовувати індексний метод для загальної оцінки стану, метод порогових значень – для діагностики загроз, а регресійний аналіз – для кількісної оцінки впливу управлінських рішень. Обґрунтовано переваги переходу від статичної оцінки до аналізу динаміки показників, врахування регіональної та галузевої специфіки, а також використання бенчмаркінгу для встановлення цільових показників. Доведено, що впровадження системи раннього попередження загроз суттєво підвищить оперативність та ефективність регулювання.

На основі проведеного дослідження розроблені практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності системи управління економічна безпека аграрного сектора. Державним органам (макрорівень) рекомендовано здійснити перегляд системи моніторингу економічна безпека аграрного сектора, включивши до неї критерії ефективності управлінських витрат та запровадивши регіональні порогові значення для ключових індикаторів. Суб'єктам аграрного сектора (мікрорівень) рекомендовано впровадження внутрішніх сис-

тем контролю ризиків, заснованих на принципах «точного землеробства», та активізацію інвестиційної діяльності у сфері інновацій та страхування. На всіх рівнях управління необхідно впровадити інтегровану інформаційно-аналітичну систему, що забезпечує систему раннього попередження, дозволяючи перейти від ліквідації наслідків криз до їхнього превентивного запобігання.

З огляду на динаміку зовнішніх загроз та технологічну трансформацію сектору, подальші наукові пошуки можуть бути сфокусовані на таких ключових аспектах: розробка адаптивних моделей управління економічною безпекою аграрного сектора в умовах воєнних конфліктів та поствоєнного відновлення, поглиблення методології оцінки ефективності на основі кількісних методів, дослідження ролі цифровізації та технологічної безпеки в контексті економічної безпеки аграрного сектора, розробка еколого-економічних критеріїв ефективності управління економічною безпекою аграрного сектора, що дозволять вимірювати економічні вигоди від заходів зі збереження ґрунтів та біорізноманіття та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анісімова О. М., Лаврентьєва Л. В. Сучасні тенденції економічної безпеки підприємства в Україні. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 1 (11). С. 153–158.
2. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. 759 с.
3. Богданюк І. В., Мандич С. М. Механізми управління економічною безпекою аграрних підприємств: теоретичні аспекти. *Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит*. 2024. №10. С. 48–58. URL: <http://eee.khpi.edu.ua/article/view/317705> (дата звернення 01.12.2025)
4. Купінець Л. С., Жавнерчик О. В. Екологічна безпека аграрного землекористування: теорія і механізми забезпечення: монографія. Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2016. 316 с.
5. Литвиненко Д. І. Концепційні положення управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств. *Бізнес Інформ*. 2024. №11. С. 394–399. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-11_0-pages-394_399.pdf
6. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія; 2-ге вид., переробл. Київ: НІСД, 2015. 348 с.

7. Пономаренко Т. В. Продовольча безпека як складова економічної безпеки: ключові загрози. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 30 (1). С. 189–192.

8. Сисоліна Н., Савеленко Г., Сисоліна І. (2024). Економічна безпека агропідприємств в умовах війни: можливості та загрози. *Економіка та суспільство*. 2024. № 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-19>

9. Ткачук В. І., Яремова М. І. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2019. №6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2019/14.pdf

10. Утенкова К. Механізм економічної безпеки аграрного сектора. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/35255/2/NFEPSEV_2021_Utenkova_K-Economic_security_mechanism_104-114.pdf

11. Шапанська О. І. Система оцінки ефективності управління ресурсним потенціалом підприємств АПК. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4776>

REFERENCES

1. Anisimova, O. M., Lavrentyeva, L. V. (2015), Suchasni tendentsiyi ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva v Ukrayini [Modern trends in the economic security of enterprises in Ukraine], *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoyi vlasnosti*, is. 1 (11), pp. 153–158.
2. Baranovsky, O. I. (2004), Finansova bezpeka v Ukrayini (metodolohiya otsinky ta mekhanizmy zabezpechennya) [Financial security in Ukraine (assessment methodology and mechanisms of provision)], Kyiv, Ukraine, 759 p.
3. Bohdanyuk, I. V., Mandych, S. M. (2024), Mekhanizmy upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu ahrarnykh pidpryyemstv: teoretychni aspekty [Mechanisms for managing the economic security of agricultural enterprises: theoretical aspects], *Enerhozberzhennya. Enerhetyka. Enerhoaudyt*, no. 10, pp. 48–58, Available at: <http://eee.khpi.edu.ua/article/view/317705>
4. Kupinets, L. Ye., Zhavnerchik, O. V. (2016), Ekolohichna bezpeka ahrarnoho zemlekorystuvannya: teoriya i mekhanizmy zabezpechennya [Ecological safety of agricultural land use: theory and mechanisms of provision: monograph]: monohrafiya, Odessa, Ukraine, IPREED NANU, 316 p.
5. Lytvynenko, D. I. (2024), Kontseptsiyni polozhennya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu silskohospodarskykh pidpryyemstv [Conceptual provisions of managing the economic security of agricultural enterprises], *Biznes Inform*, no. 11. p. 394–399, Available at:

https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-11_0-pages-394_399.pdf

6. Lyashenko, O. M. (2015), Kontseptualizatsiya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva [Conceptualization of managing the economic security of an enterprise]: monohrafiya; 2-he vyd., pererobl, Kyiv, Ukraine, NISD, 348 p.

7. Ponomarenko, T. V. (2018), Prodovolcha bezpeka yak skladova ekonomichnoyi bezpeky: klyuchovi zahrozy [Food security as a component of economic security: key threats], *Prychornomorski ekonomichni studiyi*, no. 30 (1), pp. 189–192.

8. Sysolina, N., Savelenko, H., Sysolina, I. (2024), Ekonomichna bezpeka ahropidpryyemstv v umovakh viyny: mozhlyvosti ta zahrozy [Economic security of agricultural enterprises in wartime: opportunities and threats], *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 65, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-19>

9. Tkachuk, V. I., Yareмова, M. I. (2019), Ekonomichna bezpeka silskohospodarskykh

pidpryyemstv [Economic security of agricultural enterprises], *Efektivna ekonomika*, no. 6, Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2019/14.pdf

10. Utenkova, K. (2021), Mekhanizm ekonomichnoyi bezpeky ahrarnoho sektora [Mechanism of economic security of the agricultural sector], Available at: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/35255/2/NFEPSEV_2021_Utenkova_K-Economic_security_mechanism_104-114.pdf

11. Shamanska, O. I. (2016), Systema otsinky efektyvnosti upravlinnya resursnym potentsialom pidpryyemstv APK [System for assessing the effectiveness of managing the resource potential of agricultural enterprises], *Efektivna ekonomika*, no. 2, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4776>

Стаття надійшла: 17.11.2025

Стаття прийнята: 10.12.2025

Стаття опублікована: 30.12.2025